

Pretošanās kustība nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā Latvijā (1941–1945). Pētniecības sasniegumi un problēmas¹

Resistance Movement in Latvia during National-Socialist German Occupation (1941–1945). Research Achievements and Challenges

Uldis Neiburgs, *Dr. hist.*

Latvijas Vēsturnieku komisijas loceklis

Pils laukums 3, Rīga, LV-1900

E-pasts: uldis.neiburgs@inbox.lv

Otrā pasaules kara laikā, kad Latvijas teritoriju pārvaldīja viena okupācijas vara – nacionālsociālistiskās Vācijas –, bet draudēja otras – PSRS – atgriešanās, Latvijas tautas pašnoteikšanās centienus un vēlmi atgūt valstisko neatkarību puda nacionālā pretošanās kustība, kam piemita dažādas organizētas un individuālas izpausmes. Rakstā kritiski izvērtēti līdzšinējie pētījumi, dokumentu publikācijas un atmiņas par pretošanās kustības aktivitātēm un sniegts vispārīgs pārskats par pretošanās kustību Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā, īpašu uzmanību pievēršot pretošanās kustības būtības izpratnei un aktuāliem pētniecības jautājumiem.

Atslēgvārdi: pretošanās kustība, Latvijas Centrālā padome, ģenerāļa Kureļa militārā grupa, nacionālsociālistiskās Vācijas okupācija, 1941–1945.

During World War II, while the territory of Latvia was in the hands of one occupant – National Socialist Germany – with the threat of yet another USSR occupation looming, the Latvian people's aspirations for self-determination and desire for recovery of their national independence were represented by the national resistance movement, which had assumed various organized and spontaneous forms. The article critically evaluates the previous research, publications of documents and memoirs about resistance movement activities and gives an overview of the resistance movement in Latvia during Nazi German occupation, focusing on conceptual understanding of the resistance movement and actual issues of research.

Keywords: resistance movement, the Latvian Central Council, the military group of General Kurelis, National-Socialist German Occupation, 1941–1945.

Otrā pasaules kara laikā Baltijas valstis zaudēja savu valstiskumu un citu pēc citas piedzīvoja padomju – nacistu – padomju okupāciju. Tamdēļ pretošanās kustība būtība nacistu okupētajā Latvijā,

arī Lietuvā un Igaunijā, ir izprotama, iedziļinoties šo valstu īpašajā situācijā, kad sadarbība ar nacistiem bija sadarbība ar ienaidnieka ienaidnieku, bet pretdarbība nacistiem norisinājās laikā, kad draudēja atkārtota padomju okupācijas atgriešanās. Atšķirībā no Rietumeiropas, kur pakļauto tautu brīvība bija atgūstama līdz ar nacionālsociālistiskās Vācijas sakāvi, pretošanās kustības dalībnieki Baltijas valstīs bija spiesti darboties daudz sarežģītākos apstākļos un bez ārēja atbalsta. Viņu vērsšanās pret vienu okupantu vēl nenozīmēja patstāvības atjaunošanu, bet aktīva pretestība vieniem okupantiem varēja stiprināt otru okupantu pozīcijas. Tāpēc cīņa par valstiskās neatkarības atjaunošanu bija virzīta gan pret komunistiem, gan nacistiem, un brīdī, kad Baltijas tautu interesēs nebija Vācijas militārā spēka vājināšana cīņā pret PSRS, pretošanās kustībai lielākoties bija nevardarbīgs raksturs. Realitātē nedarbojās mūsdienu pasaulē izplatītais priekšstats par nacismu kā absolūto, bet komunismu kā relatīvo ļaunumu – Latvijas iedzīvotāji drīzāk bija spiesti izvēlēties t. s. mazāko ļaunumu, kā arī ņemt vērā to, ka uzvaras kausi kara gaitā nosvērās par sliktu Vācijai un par labu PSRS.²

Latvijas pretošanās kustību vācu okupācijas laikā veidoja vairākas nacionālās pretošanās grupas un organizācijas, lielākajām no tām (Latviešu nacionālistu savienībai (LNS), “Pērkonkrustam”, Latvijas Centrālajai padomei (LCP)) bija izvērstas sazarots apakšstruktūru tīkls, kas aptvēra lielu daļu Latvijas teritorijas. Pretošanās kustības aktivitātes bija vērojamas visos Latvijas reģionos, tajās iesaistījās arī citi indivīdi un organizācijas no visplašākajiem sabiedrības slāņiem, sākot ar skolu un studējošo jaunatni (“Jaunpulki”, Latvijas Vanagu organizācija, Jelgavas skolotāju institūta pretošanās grupa, organizācija “Brīvā Latvija” Universitātē Rīgā u. c.) un beidzot ar militārām aprindām (Virsnieku apvienība, ģenerāļa

Jāņa Kureļa (1882–1954) grupa) un politiskām organizācijām (“Pērkonkrusts”, LCP). Dažādas pretošanās kustības organizācijas darbojās gan Rīgā (Patriotu organizācija, Latviešu radikālnacionālistu organizācija uzņēmumā *AEG Ostland* (agrāk – VEF), Latvju nacionālā panbaltu kustība, “Tālavas Taurētājs” Saimniecības ģenerāldirekcijas Mežu departamentā, Latvijas Brīvības cīnītāju savienība, organizācija “Latvijas Sargi” u. c.), gan citās pilsētās (pretestības organizācija Bauskā, “Brīvais Vanags” Jelgavā un Dobelē, Latvijas patriotu (vēlāk – pašaisardzības) organizācija Madonā, Latviešu nacionālistu apvienība Daugavpilī u. c.) un to apkārtnē.³

Līdzšinējā vēstures literatūrā ir sastopami atsevišķi dziļāki pētījumi, piemēram, par LNS darbību un tās nelegālā laikraksta “Tautas Balss” iznākšanu 1942. gadā, akadēmiskās vienības “Austrums” dalībnieku darbību LCP,⁴ tomēr detalizētāka izpēte par citu pretošanās kustības organizāciju un nelegālo laikrakstu darbību vācu okupācijas gados vēl nav veikta. Plašāk un ne tik viennozīmīgi kā līdz šim būtu izvērtējama arī Gustava Celmiņa (1899–1968) vadītās organizācijas “Pērkonkrusts” biedru līdzdalība pretošanās kustībā,⁵ kā arī lielākoties no pērkonkrustiešiem veidotās “Latviešu kartotēkas” puslegālā darbība,⁶ ko iespējams uzskatīt par vienu no slēptām pretestības formām. To novērtējumā svarīgi būtu nonākt pie slēdziena, kas šo cilvēku rīcībā dominēja vairāk – sadarbība vai pretestība svešai okupācijas varai. Nākotnē vēl padziļinātāk būtu jāpēta arī līdz šim mazāk zināmās individuālās pretestības izpausmes.

Vācu okupācijas gados iznāca gandrīz 20 nelegālo pagrīdes laikrakstu (“Latvija”, “Tautas Balss”, “Latviešu Ceļš”, “Tālavas Taurētājs”, “Daugavas Vanagi”, “Dzimtā Zeme”, “Zobens”, “Brīvā Latvija. Latvju Raksti”, “Lāčplēsis”, “Par Latviju”, “Latvju Vairogs” u. c.),⁷ kuru metiens svārstījās no dažiem desmitiem līdz vairākiem

simtiem eksemplāru. Šo izdevumu sniegtā informācija izplatījās arī mutiski un bija pietiekami iedarbīga, lai radītu nacistos satraukumu par vēršanas pret to īstenoto politiku (to apstiprina arī vācu okupācijas varas speciāli izdoti atsevišķu pretošanās kustības izdevumu viltojumi) un lai sāktu represijas pret šo nelegālo laikrakstu un uzsaukumu izdevējiem un izplatītājiem.⁸ Vēl precizējams gan būtu pretošanās kustības izdoto nelegālo laikrakstu kopskaits un tirāža, atturoties nekritiski atkārtot to izdevēju uzdotos apzināti lielākos skaitļus. Kara laika situācijai raksturīgais papīra trūkums un šo laikrakstu iespēšanas slepenais raksturs noteikti neļāva šos izdevumus iespiest vairākos tūkstošos eksemplāru, to tirāža acīmredzot bija krietni mazāka.

Daudzu Latvijas pretošanās kustības grupu, organizāciju un indivīdu nelegālā darbība, kas aizsākās jau 1941.–1942. gadā, lielākoties izpaudās kā pretestība vācu okupācijas varai un tautas nacionālo interešu aizstāvība, izplatot savus uzskatus visplašākajos sabiedrības slāņos. Pretošanās nacistiem iekļāva gan ārpus okupācijas režīma sistēmas esošu atsevišķu indivīdu un organizāciju nelegālu darbību, kurā bija iesaistītas visdažādākās aprindas, gan ārēji legālu, bet iekšēji slēptu, pret okupācijas režīmu vērstu rīcību; daudzi pretošanās dalībnieki atradās vācu okupācijas varas pārvaldes, saimniecisko, militāro un citu iestāžu dienestā.⁹ Kaut arī pretošanās kustība īstenoja dažādus centienus un aktivitātes (iestāšanās pret latviešu iesaistīšanu kārtības dienesta bataljonos, Valsts darba dienestā (*Reichsarbeitsdienst*) (RAD) un nosūtīšanu darbos uz Vāciju 1941.–1942. gadā; protests pret mobilizāciju leģionā un aicinājumi saglabāt tautas dzīvo spēku un palikt dzimtenē 1943.–1944. gadā u. c.) un kaut arī tās darbību ietekmēja Vācijas un PSRS kara gaita un vietējās norises (esošo un potenciālo pretošanās kustības dalībnieku iesaukšana leģionā, ģenerāļa J. Kureļa militārās grupas

likvidēšana u. c.), – šīs pretestības izpausmes līdz pat kara beigām bija vērstas “uz iekšu” un norisinājās nacistu okupētajā Latvijā. Objektīvu iemeslu dēļ šiem pretošanās kustības dalībniekiem neizdevās sasniegt savu galveno politisko mērķi – atjaunot Latvijas valstiskumu, tomēr viņi veica nozīmīgu darbu Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā nacistu okupācijas gados, un tas atstāja paliekošu iespaidu arī uz turpmāko pretestību un nepakļaušanos padomju okupācijas režīmam pēckara gados.

Līdzās iepriekšminētajām pretestības izpausmēm 1943.–1944. gadā vācu okupētajā Latvijā pastāvēja arī “uz āru” virzīta pretestība, ko īstenoja galvenokārt bijušo politisko darbinieku veidotā LCP, kuras sastāvs, mērķi un darbība Latvijas sabiedrībā nebija plaši pazīstama.¹⁰ Tās dalībnieki arī atklāti nevērsās pret nacistu okupācijas varas prettautisko politiku, bet, balstoties uz 1922. gada Satversmi kā vienīgo pamatu neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas Republikas atjaunošanai, lielākoties nodarbojās ar politiskām diskusijām savas organizācijas iekšienē. Tā rezultāts bija vairāku deklarāciju pieņemšana un slepena nosūtīšana uz ārzemēm. LCP arī izrādījās galvenā un gandrīz vienīgā nacionālās pretošanās kustības organizācija, kas vāca materiālus un informāciju par patieso situāciju un sabiedrības noskaņojumu nacistu okupētajā Latvijā, turklāt šīs ziņas caur Latvijas diplomātiem Rietumos sasniedza dažādas Rietumu sabiedroto institūcijas. Pateicoties LCP, latviešu pretošanās kustības dalībnieku prietumnieciskā nostāja neaprobežojās tikai ar simpatizēšanu ASV un Lielbritānijas uzvarai karā un izteiktajām cerībām par šo Rietumu lielvalstu atbalstu Latvijas neatkarības centieni īstenošanā, bet izpaudās reālā nelegālā politiskā darbībā (sakari ar Lietuvas un Igaunijas pretošanās kustību pārstāvjiem u. c.), kā arī informatīvā un praktiskā darbībā (nelegālās bēgļu laivu akcijas uz Zviedriju u. c.).¹¹

Vienlaikus kritiski ir jāraugās uz mūsdienu vēstures literatūrā un sabiedriskajā domā nereti vērojāmām tendencēm likt vienādības zīmi starp LCP politiskajām aktivitātēm un visu vācu okupācijas laika pretošanās kustību Latvijā vai arī uzskatīt, ka LCP būtu centusies koordinēt vai pat vadījusi citas pretošanās kustības grupas un organizācijas,¹² kas darbojās šajā laikā, jo Latvijas pretošanās kustība vācu okupācijas laikā bija sadrumstalota un tai trūka centralizētas vadības. Kaut arī vēstures literatūrā atzīts, ka LCP darbība ir samērā labi izpētīta, to nevarētu gluži teikt par virkni neskaidru jautājumu. Piemēram, būtu apsveicami konkrētizēt, ko tieši paveica ne tikai LCP aktīvākās komisijas – ārlietu, informācijas un militārā, bet arī četras pārējās – juridiskā, saimniecisko lietu, līdzekļu vākšanas un sakaru uzturēšanas komisija – un kāds bija to darbības reālais iespaids sabiedrībā. Gan atsevišķu vadošo LCP darbinieku, gan mūsdienu vēsturnieku vērtējumā tas varētu būt bijis daudz savlaicīgāks, aptverošāks un nozīmīgāks.¹³

Mūsdienās, izceļot 188 latviešu sabiedriski politisko darbinieku 1944. gada 17. marta deklarācijas (memoranda) nozīmi,¹⁴ to vajadzētu vērtēt citu līdzīgu deklarāciju kontekstā. Jāatceras, ka LCP memoranda parakstītāji bija politiski un sabiedriski darbinieki,¹⁵ kas piedalījās latviešu organizāciju pārstāvju sanāksmē Izglītības ministrijā 1941. gada 11. jūlijā, kur izraudzījās delegāciju, kura izstrādātu īpašu memorandu un dotos uz Berlīni pārstāvēt latviešu intereses; viņi pieņēma pateicības telegrammu Lielvācijas vadonim Ādolfam Hitleram (*Adolf Hitler*) par Latvijas atbrīvošanu un izteica latviešu tautas vēlmi piedalīties Eiropas jaunūzņēmības darbā¹⁶ (nacistu okupācijas varas pārstāvji šīs iniciatīvas noraidīja). Starp viņiem bija arī personas,¹⁷ kas jau 1943. gada 16. oktobrī parakstīja līdzīgu 40 inteliģences pārstāvju iesniegumu Latviešu leģiona

ģenerālinspektoram ģenerālim Rūdolfam Bangerskim (1878–1958). Iesniegumā bija uzsvērtā nepieciešamība faktiski atjaunot *de iure* spēkā esošo Latvijas valsts suverenitāti un “*nopietni ķerties pie mēģinājuma organizēt latviešu tautas paš aizsardzību, un [...] vistuvākā laikā saukt pie ieročiem visus, kas tos spēj nest, lai izveidotu pēc iespējas lielāku latviešu armiju ar precīzu uzdevumu aizstāvēt latviešu zemes robežas pret boļševikiem*”.¹⁸ Nopietni vēra ņemams ir akadēmiskajās diskusijās izteiktais aicinājums situācijas kopējā analizē iekļaut faktu, ka arī Latvijas Zemes pašpārvalde nacistu okupācijas laikā vismaz 12 iesniegumos vērsās pie vāciešiem ar prasībām atjaunot Latvijas neatkarību, jo, kaut arī tajās nebija prasīts atjaunot tieši uz 1922. gada Satversmi balstītu neatkarīgu un demokrātisku valsts iekārtu, tā vēl pirms LCP izveidošanas un slepenās politiskās darbības vācu okupācijas varas pārstāvjiem atklāti pauda viedokli, ka Latvijas valsts nav gājusi bojā un turpina pastāvēt kā starptautisko tiesību subjekts.¹⁹

Vairākos vēstures avotos un publikācijās neviennozīmīgi ir atklātas un no juridiskā viedokļa līdz galam nav izvērtētas LCP pretenzijas tās paplašinātajā prezidijā iekļaut arī Saeimas Prezidija locekļus (Paulu Kalniņu, Kārli Pauļuku, Jāzepu Rancānu) un uzskatīt sevi ne tikai par nacionālās pretošanās kustības organizāciju, bet arī par Latvijas valsts augstāko pārstāvniecību ar Valsts prezidenta vietas izpildītāju priekšgalā,²⁰ kā izriet gan no LCP vadības vēl kara laikā dotajiem norādījumiem Latvijas diplomātiem Rietumos, gan dažādām sabiedriski politiskām aktivitātēm pēckara trimdā Vācijā un Zviedrijā. Solis uz priekšu šīs situācijas tiesiskajā izpratnē ir jaunākajā juridiskajā literatūrā izteiktais konstatējums, ka LCP paplašinātā vadība simbolizēja Latvijas Republikas varas nepārtrauktību, un LCP prakse apliecināja Satversmes potenciālu

funkcionēt ārkārtējos valsts apdraudējuma apstākļos.²¹ Darbojoties saskaņā ar valstiskās nepārtrauktības doktrīnu un Satversmi, LCP leģitīmi rīkojās Latvijas tautas vārdā, lai atjaunotu Latvijas valstisko neatkarību. Neņemot vērā zināmus *pro forma* defektus, Valsts prezidenta vietas izpildītāja un Saeimas priekšsēdētāja P. Kalniņa (1872–1945) 1944. gada 8. septembra deklarācija uzskatāma par Latvijas tiesiskajā sistēmā spēkā esošu konstitucionāla ranga aktu, kas nosaka konstitucionālu pamatu izvērtēt atsevišķu personu rīcību pret Latvijas valstiskumu okupācijas apstākļos un atjaunot vēsturisko taisnīgumu.²² Vienlaikus tas liek uzdot jautājumu, vai valsts augstākā pārstāvniecība dod tikai tiesības (piemēram, P. Kalniņa 1944. gada iesniegumi ASV valsts sekretāram par Latvijas sūtņa Londonā Kārļa Zariņa (1879–1963) un sūtņa Vašingtonā Alfrēda Bilmaņa (1887–1948) statusu; 1944. gada 8. septembrī parakstītās deklarācijas par Latvijas valsts atjaunošanu un Ministru kabineta sastādīšanu), vai arī uzliek kādus pienākumus un atbildību Latvijas tautas priekšā (piemēram, eventuāls protests un pretestība Latvijas pilsoņu iznīcināšanai un iesaistīšanai holokausta noziegumos 1941. gadā, prettiesiskajai latviešu leģiona izveidošanai 1943. gadā u. c.)?

Izvērtējot vairāk nekā 4500 latviešu civilo bēgļu nonākšanu neitrālajā Zviedrijā 1944.–1945. gadā, ir jāatzīst ne tikai LCP un atsevišķu indivīdu, bet arī zviedru militārās izlūkošanas un amerikāņu bēgļu palīdzības organizāciju ieguldījums, nodrošinot un īstenojot nelegālo bēgļu laivu kustību.²³ Vienlaikus jākonstatē, ka pašu latviešu bēgļu laivu pārcelāju devums šo akciju īstenošanā līdz šim ir novērtēts nepietiekami, kaut arī tas bija daudz nozīmīgāks nekā tobrīd Rīgā un Kurzemē esošo vai jau Zviedrijā nonākušo atsevišķu LCP līderu rīcība.²⁴ Nākotnē vēl detalizētāk nekā līdz šim būtu jāanalizē jau publicētās un mūsdienās no jauna apzinātās liecības, kas

iegūtas no cilvēkiem, kuri piedalījās slepenajā bēgļu laivu kustībā starp Latviju un Zviedriju, un iespēju robežās jāprecizē tās norise un katras iesaistītās personas konkrētais ieguldījums – tas ļautu pēc būtības labāk saprast un reprezentēt LCP kopējo veikumu pretošanās kustībā Otrā pasaules kara laikā.²⁵ Turklāt jau tagad ir iespējams atzīt, ka vairāku tūkstošu latviešu bēgļu pārvešanā pāri jūrai uz Zviedriju viennozīmīgi izšķirošs ir bijis nevis LCP politiķu, bet gan LCP Ventspils sakaru grupas un latviešu laivu pārcelāju devums. Tas liek mainīt galvenos akcentus, vērtējot bēgļu laivu braucienus uz Zviedriju: vai nu secinot, ka tos pamatā vadījusi ar LCP (tās šaurākā izpratnē) tikai daļēji organizatoriski saistītā Ventspils pretošanās grupa, vai arī konstatējot, ka LCP ietilpstošās Ventspils sakaru grupas un bēgļu laivu pārcelāju darbība ir ļoti svarīga LCP darba sastāvdaļa (pat ja slepenības apstākļos viņi paši ne vienmēr ir apzinājušies savu piederību LCP vai arī par to nav bijusi informēta LCP vadība), ja mēs ar šo organizāciju saprotam ne tikai tās vadību veidojošo politisko partiju pārstāvjus, bet daudz plašāku dalībnieku loku.

Daudzpusīgāk izvērtējami būtu arī atsevišķi ģenerāļa J. Kureļa militārās vienības pastāvēšanas aspekti (saformēta 1944. gada 28. jūlijā Skrīveru pagasta Robežu mājās), ņemot vērā tās izveidošanas sākotnējo leģālo raksturu; tikai vēlāk tā nepakļāvās vācu okupācijas varas rīkojumiem, izvairoties no Vācijas 16. armijas 212. frontes izlūkošanas nodaļas, kuras pārraudzībā tā atradās, pāriet Augstākā SS un policijas vadītāja Ostlandē un Ziemeļkrievijā, SS obergruppenfirera Frīdriha Jekelna (*Friedrich Jeckeln*) pakļautībā.²⁶ Tas ļautu arī precīzāk nekā līdz šim konstatēt, no kura brīža un cik lielā mērā sākotnējā “Rīgas aizsargu pulka ģenerāļa Kureļa grupa” mērķtiecīgi un praktiski transformējās par neatkarīgu nacionāla karaspēka vienību un kļuva par Latvijas pretošanās kustības sastāvdaļu.

Pievienojoties vēstures pētniecībā jau konstatētajam, ka saikne starp LCP un kureliešiem visizteiktāk izpaudās to atbalstā LCP slepeno radiosakaru uzturēšanā ar Zviedriju²⁷ un kapteiņa Kristapa Upelnieka (1891–1944) un ģenerāļa J. Kureļa sadarbībā ar LCP vadību Rīgā un vēlāk Ventspilī, līdz šim tā arī līdz galam nav izdevies noskaidrot, kurš no viņiem reāli vadīja LCP militāro komisiju, jo vēstures avoti un publikācijas par to sniedz pretrunīgas ziņas.²⁸

Ir noraidāma arī līdzšinējā vēstures literatūrā nereti izplatītā kļūdainā informācija par leitnanta Roberta Rubeņa (1917–1944) bataljona un PSRS diversantu vienības “Sarkanā bulta” kopīgām cīņām Zlēku soda ekspedīcijas laikā 1944. gada 6.–9. decembrī, jo, pretēji pēckara vēstures apcerējumos sludinātajam, padomju kaujinieki bija noslēpušies Upatu mežsarga apgaitā Rendas pagastā un kaujās pret vāciešiem nemaz nepiedalījās.²⁹ Vēl precizējama un tikai pēdējos gados no pusgadsimtu ilgas aizmirstības izcelta ir leitnanta R. Rubeņa vadītā bataljona sekmīgā militārā darbība Zlēku un Rendas kaujās laikā no 1944. gada 18. novembra līdz 9. decembrim (bataljonā bija ap 500–600 vīru, līdz šim ir noskaidrota tikai neliela daļa viņu vārdu). Šajās kaujās bataljonam izdevās atstāt daudzus vācu uzbrukumus un, sekojot sava pēdējā komandiera virsnieka vietnieka Aleksandra Druviņa (1911–1977) pavēlei, sadalīties mazākās grupās un sekmīgi iziet no aplenkuma. Pēc aptuvenām aplēsēm, šo kauju laikā krita ap 50 rubeniešu, bet vācu pusē karojošo vienību zaudējumi sasniedza ap 250 cilvēku.³⁰ Nākotnē būtu jācenšas noskaidrot arī vairāku simtu kureliešu tālākais liktenis, no viņiem daļa vēl 1945. gada pavasarī centās sasniegt Kurzemes piekrasti un ar laivām doties uz Zviedriju, bet daudzi par Latvijas brīvību turpināja cīnīties pēckara nacionālo partizānu rindās.

Perspektīvā tuvāk pētāma un no padomju ideoloģijas žņaugiem brīvi vērtējama

būtu arī leģiona dezertieru un citu līdzīgu militāru vienību izveidošanās un darbība, t. sk. praktisku apsvērumu, nevis kopīgu politisku uzskatu vai mērķu dēļ uzturētie sakari ar padomju kaujinieku un izlūku grupām un bruņotā pretošanās dažādām nacistu okupācijas varas militāri policeiskām struktūrām Kurzemē. Izpētes vērtā ir, piemēram, leitnanta Edvīna Zelmeņa komandētā partizānu grupa Engures mežos, kura sastāvēja galvenokārt no aptuveni 180 bijušajiem leģionāriem un iesaistījās kaujās ar vācu spēkiem Ādleru mežsarga apgaitā 1944. gada 27.–30. oktobrī; Kārļa Salmiņa (Sniedzīņa) militārās vienības sakāve 1945. gada 1. janvāra kaujā Ventspils apriņķa Zūru mežu masīvā (vienība sastāvēja no 32 latviešu un diviem vācu karavīriem); virsnieka vietnieka Aleksandra Ernesta Trukmaņa t. s. Ūķenes mežinieku ap 100 vīru stiprās vienības darbība Talsu apriņķa Sembas purvā 1944. gada decembrī – 1945. gada maijā; Usmas ezera Biemas ragā dislocētās 70 latviešu karavīru lielās Ernesta Pagasta komandētās rotas liktenis, kad tā mēģināja pāriet Kurzemes frontes līniju 1945. gada janvārī Saldus-Skrundas apkārtnē, un citu nacionāli noskaņotu bruņotu vienību pastāvēšanas vēsture.³¹

Līdzšinējā vēstures pētniecībā tikai daļēji ir sākti apzināt pretošanās kustības dalībnieku vārdus un precizēt viņu kopskaitu. Pagaidām konstatēts, ka 1946. gadā Rietumvācijā izveidotā Latviešu pretestības kustības dalībnieku apvienība pirmajos pēckara gados apzināja 234 bijušos pretošanās kustības dalībniekus, bet padomju drošības iestādes pēc Otrā pasaules kara represēja 148 LCP, 314 ģenerāļa J. Kureļa grupas, 49 nelegālās organizācijas “Latvijas Sargi” un vēl citus pretošanās kustības dalībniekus un atbalstītājus.³² Nākotnē gan no pretošanās kustības dalībnieku kopskaita, gan LCP struktūras labākas izpratnes viedokļa būtu jāprecizē, vai jau pēc Otrā pasaules kara okupētajā Latvijā vairāk nekā

450 pārsvarā ar politisko eliti nesaistīti cilvēki, kurus padomju drošības iestādes apsūdzēja un notiesāja par piederību LCP un ģenerāļa J. Kureļa grupai, visi patiešām bija LCP dalībnieki un atbalstītāji, kā atzīmēts mūsdienu vēstures pētniecībā, vai arī jāsaprot, ka vismaz daļai no viņiem tika inkriminēta piederība šai organizācijai, kamēr absolūtais vairums LCP vadību veidojošās politiskās elites pārstāvju ar savām ģimenēm bija raduši patvērumu Zviedrijā. Lai arī pastāv dažādas vēl pārvaramas vēstures avotu apzināšanas un izpētes problēmas, jau tagad ir iespējams konstatēt, ka to Latvijas pretošanās kustības dalībnieku skaits, kas organizēti nodarbojās ar nelegālu politisku darbību vai bruņoti pretojās vācu okupācijas varai, pārsniedza vairākus simtus, bet kopā ar individuālās vai neorganizētas pretošanās kustības dalībniekiem sasniedza vairākus tūkstošus.

Aktuāli un vēl joprojām sabiedrībā līdz galam neatbildēti ir arī jautājumi, vai, objektīvi izvērtējot pretošanās kustību Latvijā nacistu okupācijas laikā, galvenā mērķa tās dalībnieku darbības vērtējumā būtu nereti mūsdienās dominējošais uzskats par viņu ieguldījumu tieši demokrātisko vērtību aizstāvēšanā, vai tomēr svarīgāka būtu apņemšanās atjaunot Latvijas valsts neatkarību, nešķirojot cilvēkus pēc to politiskās, sociālās vai kādas citas piederības? Kas īsti pauda Latvijas tautas pašnoteikšanās centienus Otrā pasaules kara gados – vai pretošanās kustība kā tautas aktīvākā daļa tās plašākā izpratnē, kuras ricību visbiežāk noteica nevis konstitucionāli, bet eksistenciāli motīvi? Vai arī uz Latvijas Republikas

1922. gada Satversmes un 1931. gada Saimes mandātu bāzētā LCP, kuras politiskajās deklarācijās sludinātā tautas interešu aizstāvība gan ne tik lielā mērā izpaudās arī reālajā dzīvē? Un, visbeidzot, vai Latvijas tauta un tās politiskā elite, līdzīgi kā mūsdienās, kara gados bija vienota vai šķelta un kādas konsekvences no tā izriet valstiskuma apdraudējuma gadījumā un sekmīgas pretestības nodrošināšanā?

Kā pārāk piezemēti un, iespējams, ilgus gadu desmitus vēstures literatūrā un sabiedriskajā domā apzināti maldīgi veidotu uzskatu ietekmē tapuši ir jāvērtē arī jaunākajā vēstures literatūrā izteiktie atzinumi, ka nacionālā pretošanās kustība vācu okupācijas laikā nav spējusi reāli jebkādā veidā apdraudēt nacistiskā okupācijas režīma stabilitāti Latvijā vai graut tā integritāti, un, beidzoties Otrajam pasaules karam, cietusi sakāvi, nespējot panākt Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu.³³ Tā vietā drīzāk jākonstatē, ka tikai nākotnē, apzinot jaunus un kritiski izvērtējot esošos vēstures avotus un pētījumus, varēsīm izdarīt pēc iespējas visaptverošus secinājumus par Latvijas pretošanās kustības nozīmīgumu un iespaidu sabiedrībā nacistu okupācijas laikā, kā arī precizēt tādu jautājumus kā pretošanās kustības dalībnieku sociālā piederība, politiskā orientācija, reģionālā izplatība, darbības intensitāte u. tml. Tas ļaus arī nopietnāk nekā līdz šim izvērtēt vācu okupācijas laika pretošanās kustības darbību visa Latvijas okupācijas vēstures perioda un tā laikā izplatītās pretestības, sadarbības, pielāgošanās un izdzīvošanas kopējā kontekstā.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Raksts sagatavots ar valsts pētījumu programmas "Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai" projekta "Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopēja Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturisko lūzumu punktos" (VPP-IZM-2018/1-0018) atbalstu.

- ² Sikāk sk.: ULDIS NEIBURGS. Draudu un cerību lokā: Latvijas pretošanās kustība un Rietumu sabiedrotie (1941–1945). Rīga 2017, 57.–115. lpp.
- ³ Par vācu drošības iestāžu bažām, ka pretošanās kustība ietekmēs plašāku sabiedrību, liecina arī Reiha Drošības galvenās pārvaldes (*Reichssicherheitshauptamt*) 1943. gada 29. janvāra ziņu kopsavilkumā “Ziņojumi no okupētajiem Austrumu apgabaliem Nr. 39” konstatētais: līdz tam brīdim jau bija apcietināti 50, bet saskaņā ar savāktajiem materiāliem kopā jārēķinās ar vairāk nekā 100 LNS un tās nelegālā laikraksta “Tautas Balss” dalībnieku arestiem – viņi darbojas lielākoties Rīgā, bet vairāki grupējumi arī provincē (Meldungen aus den besetzten Ostgebieten, Nr. 39, 29.01.1943. Vācijas Federālais arhīvs, Berlīne (turpmāk – BArch), R 58/223, S. 132–133), bet Drošības policijas un SD (*Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst*) pavēlnieka Ostlandē SS oberfirera Valtera Fuksa 1944. gada 17. jūnija pārskatā bija atzīmēts, ka ir apcietināta, bet vēlāk atbrīvota tikai daļa no Gustava Celmiņa izdotā nelegālā laikraksta “Brīvā Latvija. Latvju Raksti” izdevējiem un izplatītājiem, jo plašākus arestus varētu uzvert kā nacionāli noskaņotus latviešu masveida apcietināšanu, un tas būtu novedis pie stipras, vāciešiem naidīgas kūdišanas, sevišķi latviešu SS leģionā (Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei u. d. SD Ostland, 17.06.1944. BArch, R 6/165, S. 167–168).
- ⁴ ULDIS NEIBURGS. Latviešu Nacionālistu savienība un laikraksts “Tautas Balss” pretošanās kustībā nacistu okupētajā Latvijā (1941–1942). In: HEINRIHS STRODS (sast. un zin. red.). Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2006: Karš pēc kara 1944–1956. Rīga 2007, 28.–57. lpp.; AINĀRS LERHIS (sast.). Akadēmiskā vienība “Austrums” 125 gados (1883–2008). Rīga 2011, 296.–317. lpp.
- ⁵ BArch, R 6/14, R 6/165; Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), P 252-1-26; Latvijas Okupācijas muzejs, Rīga (turpmāk – LOM), Inv. Nr. OMF 16222, Latviešu pretestības kustības dalībnieku apvienības arhīvs; HARALDS BIEZĀIS. Gustava Celmiņa Pērkonkrusts dokumentu gaismā. In: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis 1992, Nr. 3, 44.–47. lpp., Nr. 4, 43.–45. lpp.
- ⁶ BJÖRN M. FELDER. “Die Spreu vom Weizen trennen...” Die Lettische Kartei – Pērkonkrusts im SD Lettland 1941–1943. In: HEINRIHS STRODS (sast. un zin. red.). Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2002: Varas patvaļā. Rīga 2003, 47.–68. lpp.; ARTURS NEPARTS. Par Bjorna M. Feldera rakstu 2003. gadagrāmata. In: Heinrihs Strods (sast. un zin. red.). Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004: Ciņa par Baltiju. Rīga 2005, 330.–336. lpp.; ANDIS RASUMS. SD Latviešu kartotēka: izveidošana, struktūra, personāls un darbības mērķi. In: IRĒNA SALENIECE (red.). Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XXV starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XIX. Vēsture: Avoti un cilvēki. Daugavpils 2016, 269.–278. lpp.
- ⁷ ULDIS NEIBURGS. Latviešu nacionālās pretošanās kustības preses izdevumi Latvijā vācu okupācijas laikā (1941–1945). In: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis 2000, Nr. 1/2, 43.–58. lpp.
- ⁸ RSHA 1942. gada 24. aprīļa ziņu kopsavilkumā “Par notikumiem PSRS Nr. 195” (*Ereignismeldungen UdSSR*) bija atzīmēts, ka Latvijā ir novērota skrejlapu izplatība, “kuras ir radušās galvenokārt latviešu pretestības kustības aprindās. No vienas puses, tās ir mašīnrakstā pavairotas zīmītes – visvairāk ar neveiklu un nenopietnu tekstu. [...] No otras puses, cirkulē skrejlapas, kas iespiestas maza laikraksta formātā un laiku pa laikam parādās kā jauni numuri. [...] Šie centieni ir jāuztver pavisam nopietni. Tas sevišķi attiecas uz Rīgas iedzīvotājiem, it īpaši uz latviešu inteliģences slāni, kas jūtas vāciešu ruīnēta”. Ereignismeldungen UdSSR, Nr. 195, 24.04.1942. ASV Nacionālais arhīvs II, College Park, MD, RG 238, Collection of World War II Crimes, No. 3277, pp. 7–8. Dok. publ.: VILIS SAMSONS (sast.). Latvijas suverenitātes ideja liktenīgriežos: Vācu okupācijas laika dokumenti. 1941–1945, Rīga 1990, 51.–59. lpp.
- ⁹ “Pretestību vāciešiem puda un organizēja daudzas latviešu centrālās iestādes, kuru priekšgalā atradās vai nu tieši pretošanās kustības dalībnieki, vai to aktīvi atbalstītāji. Plašāko darbu veica Izglītības ģenerāldirekcija, jaunatnes latviskās dvēseles un reizē arī karam atbilstoši augsta zināšanu līmeņa saglabāšanā. Direkcijas vadītāju darbu atbalstīja ne tikai pārējie izglītības darbinieki, bet arī jaunatne. Daudzi skolu inspektori, skolotāji un skolnieki bija aktīvi pretošanās kustības dalībnieki ar direkcijas ziņu. Tā blakus tīriem nacionālās izglītības jautājumiem šis pa visu Latviju izvērstais,

centralizētais un saskaņīgais aparāts iedarbojās katrā gadījumā, kur skartas bija latviešu intereses, kā arī ar savām iespējām aktīvi atbalstīja pretošanās kustības grupu izveidošanos, sakarus un darbību [...] Vadošie pretošanās kustības dalībnieki bieži politiskos jautājumos un rīcībā konsultējās pie Tieslietu ģenerāldirektora [...] Aktīvi mūsu saimniecisko vērtību saglabāšanā darbojās Lauksaimniecības ģenerāldirekcija. [...] Nozīmīga bija dažu latviešu darbība vācu iestādēs, kas apgādāja pretošanās kustību un vadošos sabiedriskos darbiniekus ar informāciju, ko vācieši slēpa no latviešiem.” ARTURS NEPARTS. Pretestības kustība. Milforda, MI 1953. LOM, A. Neparta mape.

- ¹⁰ “LCP pēc savas noorganizēšanās ir veikusi ļoti svarīgus darbus un uzdevumus. Un, ka šo to viņa patiešām ir darījusi, par to nevar būt ne mazāko šaubu. Bet iekš kam tas pastāvējis, – tas daudz maz pilnīgāki nav zināms. Ir skaidri zināms, ka viņa nav izdevusi nekādus nelegālus laikrakstus. Nav nekas zināms, ka no viņas būtu izlaisti kādi uzsaukumi vienā vai otrā atsevišķā gadījumā, sakarā ar ģenerāldirektorijas vai komisāru-vāciešu rīcību. [...] Vai Padome patiešām ir izvedusi, piemēram, sakarā ar mobilizāciju, ar īpašumu reprivatizēšanu utt., kādu nebūt plašāku kampaņu, vai nē? Beidzot, nekas noteikts nav zināms, cik liels un dziļš ir Padomes iespaids tautā, un vai tauta vispārīgi zina, ka šī Padome pastāv, vai tauta tai tic un ir gatava patiešām tai sekot.” V. Salnā vēstule K. Zariņam, 06.03.1944. Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas arhīvs, Rīga, Latvijas sūtņa Stokholmā Voldemāra Salnā arhīvs (pašlaik nodots un tiek sakārtots LNA LVVA).
- ¹¹ ULDIS NEIBURGS. Latvia, Nazi German Occupation, and the Western Allies, 1941–1945. In: LAZAR FLEISHMAN, AMIR WEINER (eds.). War, Revolution and Governance. The Baltic Countries in the Twentieth Century. Boston 2018, pp. 154–164.
- ¹² GEOFFREY SWAIN. Latvia's Democratic Resistance: a Forgotten Episode from the Second World War. In: European History Quarterly 2009, No. 39 (2), pp. 248, 255, 259; LERHIS, Akadēmiskā vienība “Austrums”, 305. lpp.; IEVA KVĀLE (sast.). Ar parakstu par Latviju. Latvijas Centrālās Padomes Memoranda parakstītāju biogrāfijas. Rīga 2014, 5. lpp. u. c.
- ¹³ “Tieši latviešu demokrātisko politiku ilgā klusēšana un politisko biogrāfiju likoči rada neatbildētus jautājumus. Daži no tiem: kāpēc nebija iespējama visu pretošanās kustības spēku kopēja platforma cīņai par neatkarību? Kāpēc no okupācijas brīža līdz demokrātiskās valsts gribas izpaušmei LCP dokumentos pagāja vairāki gadi? Kāpēc daudziem tūkstošiem Latvijas pilsoņu bija jāiet bojā, cīnoties par valsti bez valdības?” GINTS APALS. Pareizais ceļš. In: Domuzīme 2017, Nr. 2, 56.–57. lpp., šeit 57. lpp.
- ¹⁴ Sk. Saeimā notiek konference par Latvijas Centrālās padomes memorandu. 18.03.2016. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/24570-saeima-notiek-konference-par-latvijas-centralas-padomes-memorandu> (skatīts 10.09.2018.); Saeima ar svinīgiem pasākumiem atzīmēs Latvijas Centrālās padomes memoranda 73. gadadienu. 15.03.2017. Pieejams: <https://www.tvnet.lv/4584251/saeima-ar-svinīgiem-pasākumiem-atzimes-latvijas-centralas-padomes-memoranda-73-gadadienu> (skatīts 10.09.2018.) u. c.
- ¹⁵ Verners Tepfers, Teodors Grinbergs, Ludvigs Sēja, Teodors Zvejnieks, Rūdolfs Alksnis, Jānis Celms, Kārlis Straubergs.
- ¹⁶ Zusammenkunft Vertreter lettischer Organisationen im Bildungsministerium d. 11. Juli 1941. LNA LVVA, P 69-1a-1, 93. lp.; KĀRLIS KANGERIS. Latvijas valststiesiskie, pilsonības un materiālo vērtību jautājumi vācu okupācijas laikā (1941–1945). In: DZINTARS ĒRGLIS (sast.). Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940–1991 / Occupation Regimes in the Baltic States 1940–1991. Rīga 2009 (Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 25), 137.–173. lpp., šeit 142.–143. lpp.
- ¹⁷ Pauls Jurēvičs, K. Straubergs, Jūlijs Roze, Arturs Ozols, L. Sēja, V. Tepfers, Ernests Blese, Eduards Zariņš, Jānis Aleksandrs Asars, Kārlis Ozoliņš, Kārlis Ābele, Fricis Gulbis, Pēteris Starcs, Valdemārs Ģinters, J. Celms, T. Grinbergs, Leons Āboliņš, Kārlis Skalbe, Kārlis Kundziņš.
- ¹⁸ ASV Hüvera institūta arhīvs, Stanford, CA, 15th Waffen-SS Grenadier Division, Box. 11. Dok. publ.: SAMSONS, Latvijas suverenitātes ideja likteņgriežos, 126.–127. lpp.
- ¹⁹ KĀRLIS KANGERIS. Latvijas Centrālā padome – Latvijas valstiskās nepārtrauktības idejas uzturētāja / Referāts akadēmiskās vienības “Austrums” 11. publiskajā diskusijā. Rīga 2013; DZINTARS ĒRGLIS. Latvijas Centrālajai padomei veltīta publiskā diskusija Latvijas Universitātē. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2013, Nr. 4, 165.–166. lpp.

- ²⁰ Latvijas sūtņu K. Zariņa, O. Grosvalda un J. Feldmaņa lēmums par sūtņu darbības tiesisko pamatu un diplomātiskas pārstāvniecības turpināšanu ārzemēs. 26.05.1946.; Latvijas Centrālās padomes paziņojums par biskapa J. Rancāna funkcijām. 26.04.1947.; Latvijas senatoru J. Baloža, R. Alkšņa, P. Stērstes, A. Rumpetera un M. Ratermaņa atzinums. 13.03.–03.04.1948.; Latvijas sūtņa Lielbritānijā K. Zariņa memorands par ārkārtējām pilnvarām un ārlietu dienesta pakļautību tām. 30.12.1948. Sikāk sk. JĀNIS LAZDIŅŠ (zin. red.). Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga 2015; AINĀRS LERHIS. Latvijas Republikas oficiālā nostāja Latvijas diplomātiskā dienesta dokumentos 1940.–1991. gadā. Rīga 2015; TĀLAVS JUNDZIS (zin. red.). Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā. Rīga 2017.
- ²¹ Sikāk sk. JĀNIS PLEPS. Latvijas Centrālās padomes prakses nozīme Satversmes interpretācijā. In: JĀNIS ROZENFELDS (zin. red.). Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mīļdarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga 2016, 46.–53. lpp.
- ²² JĀNIS PLEPS. Latvijas Centrālās padomes 8. septembra deklarācijas valststiesiskā nozīme. In: Jurista Vārds 2018, Nr. 36, 8.–13. lpp., šeit 13. lpp.
- ²³ Sikāk sk. NEIBURGS, Draudu un cerību lokā, 287.–358. lpp.
- ²⁴ Par to liek domāt arī jurnieka Voldemāra Jurjaka pēckara atmiņās paustā nostāja: “*Pienāca ziņas, ka LCP darbība Rīgā tiek pārtraukta un mūsu valdības viri ar ģimenēm un paziņām pārcelsies uz Kurzemi, respektīvi, uz Ventspils piekrasti braucieniem uz Zviedriju. [...] Ar šo laiku sākot, es uzskatu, ka mūsu LCP darbība pārsviedās no Latvijas atbrīvošanas lietu kārtošana uz pašu vadības bēgšanu no Latvijas uz Zviedriju. [...] Visā manā pretestības kustības laikā no 1943. gada līdz 1945. gadam es neesmu sastāvējis, nedz arī man zinot līdzdarbojies ne LCP, ne Zviedrijas latviešu palīdzības komitejā. Šīs organizācijas nav man devušas šajā darbības posmā nekādu palīdzību vai norādījumus bēgļu evakuācijai no Kurzemes uz Zviedriju. Ja arī esmu palīdzējis šo organizāciju biedriem, tāpat zināmu politisku partiju biedriem un viņu līdzgaitniekiem evakuēties no Kurzemes uz Zviedriju, tad to esmu darījis tikai savas latviskās cilvēcības vārdā, palīdzēdams ikvienam latvietim, neprasot pēc viņa izcelsmes, materiālā stāvokļa vai politiskās pārliecības.*” LNA LVA, 2250-80-8, 17. lp., 80-9, 28. lp.
- ²⁵ VALENTINE LASMANE (sast.). Pāri jūrai 1944./45. g. Stokholma 1990; Zviedrijas Valsts arhīvs, Arninge, 730154, Lettiska Hjälppkommittens Dokumentsamlig; LNA LVA, 1986-1-99, 28635, 28636, 29669, 38864, 2250-80-2-5, 8-11; Leonida Šiliņa personiskais arhīvs, Stokholma (pašlaik nodots un tiek sakārtots LOM) u. c.
- ²⁶ Latvijas Zemes pašpārvaldes Iekšlietu ģenerāldirektora Oskara Dankera 1944. gada 22. jūlija rīkojums par aizsargu organizācijas darbības atjaunošanu. In: Rīkojumu Vēstnesis, 28.07.1944.; Noraksts no Fridriha Jekelna 1944. gada 2. novembra rīkojuma par ģenerāļa Jāņa Kureļa grupu. LOM, Aleksandra Plensnera mape, Inv. Nr. OMF 11650/65; KĀRLIS KANGERIS. Kurelieši: “Mirt par Latviju uz Latvijas zemes”. Vācu varas iestāžu attieksme pret ģenerāli Kureli. In: INESIS FELDMANIS (galv. red.). Virzība uz demokrātisko Eiropu 2. pasaules kara laikā. Latvijas Centrālā padome un “Kurelieši”: konferences materiāli. Rīga 2010, 89.–100. lpp.
- ²⁷ Sikāk sk. DZINTARS ĒRGLIS. Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses. Rīga 2003, 61.–75. lpp.
- ²⁸ 1948. gada 13. augusta LCP Zviedrijas daļas plenārsēdes Stokholmā protokols Nr. 16. Rīgas Garīgā semināra arhīvs, Rīga, fonds “Vācijas latviešu katoļu apvienība”, 24. kaste; EDGARS ANDERSONS, LEONIDS ŠILIŅŠ u. c. Latvijas Centrālā padome: Latviešu nacionālā pretestības kustība. 1943–1945. Upsala 1994, 49.–51. lpp.; KVĀLE, Ar parakstu par Latviju, 214. lpp.
- ²⁹ VILIS SAMSONS (red.). Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā (1941.–1945.). Rīga 1966, 611. lpp.; ALFRĒDS RAŠKEVIČS (red.). Reiz cēlās strēlnieks sarkanais. Atmiņu un dokumentu krājums par latviešu tautas bruņoto cīņu pret fašistiskajiem iebrucējiem. 2. sēj. 1944. gada janvāris – 1945. gada maijs. Rīga 1971, 304.–306. lpp.
- ³⁰ Vācijas Federālais arhīvs – Militārais arhīvs, Freiburga (turpmāk – BArch-MA), RH 20-16/611; Leitnanta Rubeņa bataljona muzeja Ugālē materiāli; ULDIS NEIBURGS. “Mums zeme viena, liktenis viens!” Ģenerāļa Jāņa Kureļa grupai – 70. In: Mājas Viesis, 07.–20.11.2014.

- ³¹ BArch-MA, RH 24-1/289; LNA LVA, 1986-2-P-3100; Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs, Rīga, 40-5-22, 225.–342. lpp.; HERBERTS KNĒTS. Cilvēku likteņi Kurzemē Otrā pasaules kara laikā. In: ANDREJS ŅEIZARS (sast.). Vide. Vara. Varoņi. Zinātniska konference veltīta cilvēku likteņiem Kurzemē II pasaules kara laikā. Ugāle 2012, 57.–68. lpp.
- ³² DZINTARS ĒRGLIS. Padomju represīvo orgānu arestētie ģenerāļa Kureļa grupas dalībnieki. In: IRĒNE ŠNEIDERE (sast.). Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā / Totalitarian Regimes and their Repressions Carried Out in Latvia in 1940–1956. Rīga 2001 (Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 3), 330.–370. lpp.; DZINTARS ĒRGLIS. Padomju režīma arestētie Latvijas Centrālās padomes aktivisti un atbalstītāji (1944–1953): struktūranalīze. In: DZINTARS ĒRGLIS (sast.). Okupētā Latvija, 1940–1990 / Occupied Latvia 1940–1990. Rīga 2007 (Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 19), 323.–355. lpp.; ULDIS NEIBURGS. Latviešu pretestības kustības dalībnieku apvienība (LPKDA) un tās dokumenti par pretošanās kustību nacistu okupētajā Latvijā (1941–1945). In: RUDĪTE VIKSNE (sast.). Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados / History of Latvia of the 1940s–1990s. Rīga 2007 (Latvijas vēsturnieku komisijas raksti, 21), 122.–170. lpp. u. c.
- ³³ DZINTARS ĒRGLIS. Nacionālā pretošanās kustība vācu okupācijas periodā. In: TĀLAVS JUNDZIS, GUNTIS ZEMĪTIS (red.). Latvieši un Latvija. 2. sēj.: Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Rīga 2013, 405.–422. lpp., šeit 420. lpp.

SUMMARY

In the situation when the territory of Latvia was in the hands of one occupant – the National Socialist Germany – with the threat of yet another USSR occupation looming, Latvian people's aspirations for self-determination and desire for the recovery of the national independence were represented by the national resistance movement assuming various organized and spontaneous forms. It could take the shape of an underground activity of individuals and organizations that was launched outside the system of the occupation regime and involved various political and social circles, as well as formally legal activity secretly targeted against the occupation regime, many participants of such activity serving in different administrative, economic, military and other authorities of the German occupation rule.

Unlike the Nazi-occupied Western Europe, the resistance movements of the Baltic states had to fight against two enemies instead of one – the Soviet Union and the Nazi Germany. The weakening of Germany's military force in the struggle against the USSR was not in the interests of the Baltic nations, because it was the only military power that could prevent the return of a second Soviet occupation in the specific historical situation. Hence, in many cases collaboration with the Nazis was seen as cooperation with the lesser evil, and resistance against the Nazis assumed mostly non-violent character.

During the occupation by Nazi Germany, a range of national resistance groups and organisations were set up, the largest of which (the Latvian Nationalist Union, underground newspaper *Brīvā Latvija. Latvju Raksti*, the Latvian Central Council) had a extensive network of subordinated structures that covered a large part of Latvia's territory. During the Nazi occupation, almost 20 underground newspapers were issued with the circulation from a few dozen to several thousand copies. Information printed in these newspapers spread also by word of mouth and its effect was powerful enough to cause concern among the Nazis about opposition to their policies and to result in repressions against the publishers and disseminators of underground newspapers and leaflets. The

number of members of the national resistance movement who engaged in underground political activities in an organised form or resisted the German occupation rule with arms (Lieutenant Roberts Rubenis' battalion) exceeded several hundred, while the total membership of the national resistance movement, including individual and unorganised members of the resistance, probably amounted to several thousand.

Another peculiarity of the resistance movement in Latvia was that its ultimate goal to restore the state's *de facto* sovereignty prevailed over ensuring that all political sides and nationalities cooperate and come to each other's aid to set up joint fight against the Nazi occupation regime and its policies. The Soviet and Nazi occupations had managed either to sow discord among many inhabitants of Latvia or set them against each other. Previously, they had lived in their country side by side without pronounced hatred. As a result, different groups of Latvia's nation focused on their own survival over the years of World War II, be it Soviet deportations, Nazi holocaust or other repressions. Their actions were mostly determined by their existential survival interests, while the view, which dominates the present-day outlook, of German National Socialism as the absolute evil and Soviet Communism as the relative evil did not stand upon firm ground at that time.

By acknowledging new research and history sources, and critically evaluating the existing ones in the future, we will be able to draw more comprehensive conclusions regarding the importance and impact of the Latvian resistance movement on society during the Nazi occupation, as well as clarify the issues like social affiliation of resistance movement members, their political orientation, regional representation, level of activity, etc. In the context of the entire period of occupied Latvia with commonly found resistance, collaboration, conformation and will to survive, it will allow to assess the activities of the resistance movement against the Nazi regime far more completely.